

— Ս Ի ՈՆ —

ԻԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1953

ՅՈՒՆԿՈՒՄ

ԹԻՒ 7

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԶԱՐԹՆՈՒՄՆԵՐ

Միտքերու այն խորհրդազգած վիճակը՝ որ աշխարհային երկարատև քունէ մը վերջ հոգեկան քաղցր արթնութեամբ մը երևան կուգայ՝ զգացման ա՛յն ազնուազոյն բարձրակէտն է, որուն մէջ բարոյականի բովանդակ պահանջումները վեհ ու առնական հրապոյր մը կ'առնեն. մութ հանդերձեալի մը վրայ մինչև այն րոտն թափառող ցիր ու ցան լոյսերը ջինջ ցոլքերով կը փայլատակեն, և ուր տիեզերքի կէս ու կարճատեւ իմացումներէն վեր՝ կենդանի և իրական գաղափարի մը վարագաթն առաւանդումը կ'ողջունուի, այդ մտաւոր կամ կրաւոր վիճակը կրօնական զարթնում մըն է, որ աւելի կամ նուազ թափով տեղի կ'ունենայ մարդուն մէջ, կեանքի կամ խորհուրդի այս կամ այն շրջաններուն:

Մանկութեան ժամերուն հետ եթէ մի առ մի ալ թափփին մօր մը զգուանքներուն շերտութեամբը ծլած կրօնի ծաղիկներու հոտան թերթիկները, մի՛ խաբուիք. մայրենի ծոցին այդ ճառագայթումովը վերածնունդ առնէ բոլոր մշտնջենապէս կը խնկէ ներքին աշխարհ մը, ուր բան մը չի կորսուիր, թէև անդիտակից խորքերու մէջ անգամ սուզուի:

Անհատներու մէջ կրօնական զարթնումի մը շարժառիթները շատ աւելի բարոյական քննութիւն մը ունին, քան թէ ժողովուրդներու մէջ երևցած միահամուռ զարթնումի մը ներքին կամ արտաքին պատճառները:

Անխմաստ անտարբերութենէ մը տաղտկացած մենաւոր հոգին՝ օր մը իր զգաստ զուարթութեանը մէջ կ'մբռնէ թէ աւելի բուռն է հոգեկանին սէրը քան նիւթականին տարփանքը. ուրիշ մը որ կը տառապի կամ կը տարակուսի՝ երկինքի սփոփանքներուն կը դառնայ ուշ կամ կանուխ, կազդուրելու համար իր հիւանդոտ հոգին:

Սակայն եթէ յանկարծական ըլլայ կրօնի զարթնումը՝ երբ սրտի մը լպիրծ գահաւանդին վրայ քնացած է հոգին, բարիք քիչ չէ ինքնին. Պէտք է գիտնալ թէ այդ գառիթափին վրայ զինքն արթնցնելու համար երկու միջոց կայ միայն. կամ բուռն ցնցում մը տալ իրեն, որ սակայն աւելի խորքը զլորուելու վտանգին կը մատնէ զայն, կամ հանդարտիկ հպումով ու աղաւթ ձայնարկութեամբ զերծ պահել զինքն իր վերահաս աղէտէն:

Ձարթնումի այդ առաջին ու բիրտ եղանակը ա՛յն ատեն թերևս կարեւորայ արդարանալ, երբ փողի շոխոխներ հնչեցնեն վերջին ժամը տիեզերքին, բայց՝ քանի որ օրէնքներու ներդաշնակութիւնը և իրերու համերաշխ ընթացքը իր ուղղութիւնը չէ փոխած; երկրորդ զարթնումն է աւելի բանաւորն ու երկնագրեցիկը միանգամայն: Պայծառ ու բնական չէ՝ այն կրօնական զարթնումը որ սուգի մը պարով, սաստի մը սպառնալիքով կամ խղճմանքի մը խայթով կ'ընդոստնուի: Զգոյշ ձեռք մը, գողտրիկ ձայն մը միայն, այդ զարթնումի պահը կրնան անուշել՝ վճիտ երանութիւն մը ծաւալելով:

Կրօնական որեւէ զարթնում՝ եթէ Աւետարանով պիտի փորձենք զայն՝ յանկարծօրէն սաստկութեան պէտք չունի բնաւ:

Կ'ուզե՞ս որ Աստուծոյ եւ մարդոց օրէնքներուն հանդէպ յանցապարտ հոգի մը տալաշաւէ իր էութեան խորքէն, մի՛ խթեր իր անհանգիստ կողը այդ անկայուն երերանքին մէջ. կ'ուզե՞ս որ մտածումներու ներհակ հոսանքներէն տարուբերուող սկեպտականին աչքերը վերջապէս լուսներով չկարծրանան, «մի՛ յանկարծակի փայլատակեր լոյսն անոնց մէջ»: Հակառակ արդիւնքի մը կը յանգին նաև պարզ հոգիներու համար կատարուած փորձերը, երբ մէկը անոնց հաւատքին երազուն ու հեշտ թմրութենէն ուզէ վեր առնել զիրենք. այնպիսին բարի բայց փութկոտ, խանդակաթ բայց բուռն, անկեղծ բայց իր արթնցնիլիք հոգիներուն չափ ինքն ալ միամիտ՝ ի գո՛ւր տենդոտ հոգածութեամբ կը դառնայ անոնց մօտն ու շուրջը, բռնի զարթնում մը տալու համար:

Պէտք է ուշադրութիւն ընել որ անհատներու կեանքին մէջ գիտուած կրօնական քարթումները՝ հոգեկան տագնապի մը զառանցանքները չունենան. բուն աւետարանական զարթնումը անուշ տպաւորութիւններու ու սեռն համոզումներու ազդումով զուարթացած՝ փոխանակ ուժգին ցնցելու կամ պարտասեցնելու հոգիները, կը զրկէ զանոնք՝ ապահով բարձրութեան մը վրայ բռնելով:

Սիրող սրտերու մէջ արթնցնելու համար կրօնական զգացումը՝ շատ անգամ բաւական կ'ըլլայ մատնանշել քրիստոնէական առաքինութիւն մը, վիշտի մը սփոփանքը, արդարութեան մը վճիռը, հոգեկան յաղթութիւն մը, փուշէ պսակ մը, կամ շիրմի մը վրայ չրջան ընող խաչի մը շուքը. մինչդեռ՝ ընդհակառակն՝ անզգայ սրտեր քնափութեան կը մատնեն զայն իրենց մէջ, և կը թուզուն որ պղտոր հրապոյրներ արեցնեն զայն վայրկեանէ վայրկեան, գիւական կիւրք մը, վայելքի մը զզլանքը, մոլութեան մը ոճիրը, հաւատքի մը պարտութիւնը, փառքի դրասանգ մը, կամ անյոյս կեանքի մը վերջին մառախուղը. ո՞վ զիտէ ե՛րբ և ի՛նչպէս պիտի կարենան այսպիսիներ ունենալ իրենց կրօնական զարթնումը:

Կրօնքը՝ ինչպէս անհատին՝ նոյնպէս և ժողովուրդի մը մէջ անկախ ու առանձին ապրող գորութիւն մը չէ. որչափ՝ մէկ կողմանէ՝ իր ազդեցութիւնը գերազանցապէս ի գործ դնելով զպապիարներու, բարքերու, օրէնսդրութիւններու վրայ՝ բարոյական եւ մտաւոր զարգացման սատար մը կ'ըլլայ, նոյնչափ՝ միւս կողմանէ՝ ինքն ալ կ'ազդուի ա՛յն միջավայրէն որուն մէջ կը շնչէ ու կը շարժի:

Կրօնքը, իր կենդանութեան ամենէն հզօր արտափայլումին մէջ, ո՛չ մէկ հակազդեցութենէ չնսեմանար. երբեմն նոյնիսկ կրնայ սպառնալ խափանելու:

կամ յաղթահարելու կեանքին բոլոր ա՛յն երևոյթները կամ բերումները, որոնք չեն կրնար հաշտուիլ իրեն հետ. բայց՝ յետոյ զղալով թէ իր իշխանութեան բացարձակ կալուածքը չէ՛ աշխարհս իր բովանդակ ստեղծագործութիւններովը՝ տեղի կուտայ մերթ բողոքելով զզխիչ քաղաքակրթութեան մը վտանգներուն և մերթ յաւակնոտ փիլիսոփայութեան մը ստղտանքներուն դէմ: Այսպէս՝ եթէ իր շուրջը ներգործող ընկերային ամէն պայման համընթաց չլծակցի իրեն, կամ՝ լաւ ևս է ըսել՝ չուզէ իր պատկառանքը պահել, այդ դիւրադգած աստուածուհին աւելի կը նախընտրէ իր սրբավայրերու շուքին տակ սալարիլ, հազիւ թէ հրաւէր մը մընջելով ա՛յն փափուկ հոգիներուն՝ որոնք երկնային բուրումներու հաճոյքէն չեն կրնար զատուիլ:

Կրօնքին այդ մեկուսացման վայրկեանը թերևս ժամն ըլլայ իր նուազկոտ հանգստեան կամ երազներուն:

Բայց իր այդ քունը քունն է հրաբուխի. — սիրտերու լայն ու անհուն խառնարանէն դուրս ցայտած այդ բոցը չի մարիւր երբեք, թէ իսկ մարմարէ մը աւելի՛ պաղ քարացումներ պարուրեն զինքը. պատրաստ է նախ վերստին արթննալու, հրահուսան սաստկութեամբ բորբոքելով իր պահպանած կրակը: Այո՛, կրօնքը կրնայ մենանալ, առանց լքումի, կրնայ երազել՝ առանց ցնորքներու. իր յաւիտեանական փորձառութեամբը անիկա ստացած է այն համոզումը թէ՛ մարդկութիւնը անկարող է լաւագոյն ու քրական կեանք մը շինելու, եթէ չծրարէ ատոր մէջ իր կրակներուն մէկ կայծը, կամ խողանքն իր տեսիլքներուն:

Հաւաքական զարթուումներու մէջ զլխաւորաբար կրնան դիտուիլ քաղաքական կեանքի շարժումներ կամ փիլիսոփայական մտածումներու եղանակաւորումներ. այդ կրկնակի շարժառիթներն են որ իր խաղաղ օթկանէն դուրս կը բերեն կրօնքը՝ անոր երկու թևերէն մտած: Իբրև անխուսափելի օգնականութիւն մը կանչելով զայն ինպաստ իրենց դիտումներուն. ու կը խոստովանին թէ առանց անոր դժուար է նոր աշխարհ մը կերտել կամ զրաւել նոր ոլորտ մը: Քաղաքագէտն ու իմաստասէրը հաւասարապէս կ'օգտուին անոր աստուածային միամտութենէն, մին իր պահանջումներու խարդաւանքը, միւսն իր ուրացումներու շառաղունանքը ծածկելով անոր նուիրական անունին տակ:

Թէ՛ անհատին և թէ՛ ժողովուրդին կրօնական զարթոնումը լաւ է որ ըլլայ բնական ընթացքի մը համաձայն, ո՛չ յանկարծական և ո՛չ ալ օտարոտի, այլ սրտի և մտքի այն յերմ թխումներու զրգանքներովը պատրաստուած՝ որոնցմով դուրս կը բերէ մատուծոյ Հոգին՝ մեր հոգին սնուցանող ամէն կենդանութիւն:

Մարդկային ամէն սրտի տախտակներուն վրայ՝ Սինէական բարձունքէն բերուած քարէ տախտակներուն պէս անծանօթ մատներով զիրեր կան զրուած: Խստութեան կամ ուրացումի ինչ վայրկեանի մէջ ալ մէկը ուզէ ջախջախել զանոնք, օր մը նորերը պիտի պատրաստէ, ելլելու համար այն լերան վրայ ուր ձայն մը պիտի ըսէ իրեն. «Գրեցիք ի վերայ տախտակացդ զպատգամսն որ էին յառաջին տախտակին՝ զոր խորտակեցեր» (Ելք. 17. 1):

Ե. Ե. Դ.